

տարակուող թերթը բարձրագոյն հրամանաւած մէկ ամիսափառ եցաւ: Օ. Խօճասարեան ասոր առ հարբը գտաւ՝ որ դպրաքեալ Սեր լրագրի խմբագրի Ա. Ճեղվահրձեան իւր թերթն իրեւ շարունակութիւն Օրուէ հրատարակէ: Եւ պապէս Ա. Ճեղվահրձեան 1870 Ապրիլ 23ին իրեւ Ա. Տարի թ. 1 (որ ըստ նվերան Օրուէ Ա. Տարւց թ. 151ն էր,) հրատարակեց Մէր որդիւ տուուիսն, ոգոյն և ոտիւորուիս, որ շաբաթն երեք անգամ հրատարակուելով՝ առ առան մը մէջ 12 թիւ ուսաւ: Բավանգակութիւնը Օրուէն նիւթերն եւ նիւթերու շարունակութիւնն էր, անոր պէս յօդառեց մէկ մասը հայերէն միւս մասը հայտառ տաճկերէն: Երբ Օրուէն գաղարման ժամանակն անցաւ, թ. 13ը՝ իրեւ Թ. 163՝ գործեալ յորսգիր Ա. Պուշչ անուած լցոյ տեսա ի ձեռն Օ. Խօճասարեանի, իսկ Սէրն անհետացաւ:

Ա. Ճեղվահրձեանի Սեր լրագրին հետքը մի անգամ եւս կը գտանէք: 1870 աշ. 7ին սոյն թերթն զատաւ հայտառ տաճկերէն լեզուաւ հրատարակեցաւ: Մինչ յանձնէ հւայրական ու ուսանուածէ, բայց անբարեն մը կը անդայէ գործեալ գործական ու անուածիր, որ շաբաթ օրերը լցոյ կը տեսնէր քաղաքական լրագրի դիրքով: Իսկ շաբաթն միւս օրերը մեծ քառածալ գիրքով (2 թուշթ) կը հրատարակուեր: Օրուներն ինք յանձնէ հւայրական անուածիր: բովանդակութիւնը նշյանգէն ամսողը հայտառ տաճկերէն Այս երկորոշն ալ միայն առաջին թիւերը տեսած ենք, եւ շարունակութիւնը կը մայ անձանօթ:

Սեր իրեւն նորութիւն կ'ուզէր ժամանակն եւ լրապական լրագրիներուն Հայոց վրայ գրած յօդուածներուն միամբերը իւր թերթին մէջ միւնքն լեզուաւ ուղղել: Այսպիսի յօդուած ամրող առաջին շըս տարւց մէջ մի անգամ լըս տեսաւ՝ գաղղիներէն լեզուաւ:

Սոյն թերթը բաց ի քանի մը մտադրութեան արժանի յօդուածներէն (Ստորագրութիւն Հայաստանի, 1860 թ. 1—19, և զու եւ առանձին մեր հայերէն լեզուն, թ. 4—21, ժառանգաւորաց ընտրութիւնը Հայոց մէջ ի՞նչպէս եղած է, 7, կառաց Ընապատի վայրին հարսութիւնը, 12, Հայերէն լեզուն բառերը 1861 [թ. Տարի] թ. 4), հրատարակեց իրաւաբանական, գասահարականական, կենսագործական, ընդդիմախօսական յօդուածներ: Հազին 100

բաժանորդ գտնելով՝ յաճախ ընդհատմամբ կրցաւ շարունակուիլ, եւ առանց յիշատակութեան արժանի արգեանց անհետացաւ:

(Ըստունիել)

Հ. Գ. Զ.

այս

Գ Ր Ա Գ Ի Ց Ա Կ Ա Ն

ՅՈՒԳԱՌՈՒ ԵՒ Գ Ր Ա Գ Ի Ց Գ Ր Ե Լ Ա Տ Ո Ր Ա Խ Ե Ս Ց

(Ըստունիունիւն)

Նեղնակելու առաջին եւ դիրացացից միջնցն է:

Թորբանութիւնը: Անհատի մը գրական զարգացումը մեծ նմանութիւն ունի իւր բնական զարգացման հետ: Գայլ առ քայլ կը յառավանայ, ըստ որում “բնութիւնը ստացմ չի գիտեր, Ուրեմն անհնարին է պահանջել գրականութեամբ զբաղող անհատի սկզբան անդ կատարելութիւն: ամեն կետի մէջ հարկ է որ իւր զարգացումն աստիճանաբարեալ ըլլայ: Աւսամի կը զարգանան մեր ծանօթութիւններն ու գտաշաբանները: Ծյէգէլի կարծածին պէտ՝ անձին ծանօթութիւնը չէ բնականապէս մեր գաղափարաց աշըլանին ընդդարձակման պատճառը: Կիւթական իրաց գիտակցութեան կը հասնիր մեր գդայրակներով: Նշյանկէս մուտար զարգացումը կը կատարուի արտաքին սպաւարութիւններով: Բնականապէս այս ընթացքին կը հետեւ մարդ երբ իւր կիթութեան եւ ուսմանց բաղձացզը: Կ'առանու ուրիներէն պէտ ինչ որ գժուարակ կրաքար հնարել իմանաւ:

Նեթ ամէն արաւեսամ սկզբանական ծանօթութիւններն համբալը կ'առնու իւր վարդեւէն, աշակերտն ուսուցչէն, նշյանկէս գրական արտեստի մէջ հարկ է որ ընդունինք աշակերտութեան եւ ուսուցչութեան յարաբերութիւններ: Արդ գաղափարաց զարգացման ամենէն գիւտագր factor է ուրիշին մոտաց ու ուրուածու նմանութիւնը, որ կը սկսի թարգմանութեամբ:

Յօդուածագրին եւ գիլը գրող Տեղնակն առաջին մատգրութեան կէտն է ուրեմն թարգմանութիւնը: Բնականապէս հոս տեղը չէ թարգմանութեան համար պահանջեալ յատկութեանց վրայ խօսիլ վասն զի կ'ընդունիք թէ մինչեւ գիլը շարագրելու աստիճան զարդացած միաբը, գիլէ թէ ինչ են թարգմանութեան գիւտագր պայմանները, այսինքն,

• 8էրեւ այս լեզունի՞ որմէ թարգմանել
Կողովոք, չոգուց, եւ բացատրութեանց ամե-
նամանը զանազանութեանց, ոճին եւ բացա-
տրութեանց մադութեան համ կամ սպառթեան
իշխանութեալ եւայլ. եւ վերջապէս թարգ-
մանան այնպէս ըմբնանել խոչին ըմբունած է
սկզբանագիր Տեղինակր:

Է. Քո՞ն է՞րդաւլ նշյալքես այն լեզուն՝ որով
թարգմանել կը ձեռնարկուի:

Քաջ գիտնալ, պայմաններու երկու լեզուաց մը տրուած այս անունները նաեւ դրական տրուեստի մը:

Ոմանց թերեւու տարօրինակ կարծուի այս

բռ տարրեւութեան մէջ դիսանալ թէ ինչ բառ,
ինչ բացատրութիւն գործածելու է, որպէս զի
առանց թարգմանուած Եվզունի կանոնաց հա-
կերգ դրական զարդացումը. բայց է մի միակ
ձամբան, հաստատուած ամէն անհաստ եւ ամեն
ազգի կողմանէ:

գործածուած երկասիրութեան կամ գործածքն իսկապանչիր բառի գիտացը՝ նիւթական բառ մը զնելով թարգմանելը, ու ասա թէ ոչ՝ այնափ դաւիթ Աղյաղթներ կունենալը, որչափ թէ թարգմանիչ ունենանք:

Այսպիս թարգմանութեան յատկութեանց վրայ:

Ներ հու թարգմանութիւն կը լսնէք, չենք
իմանան լցուու մը նիւ թափակ ու թիւ մեզուի
յօդուած համ գիւղ թարգմանութիւն պը կը լսնէք
մեր գաղաքանիւրը զարգ ացընչւը համար
իր միջաց գործածել թարգմանութիւն արցշ-
ներու գրուածոց:

Հասա անդամ գործնական օրինակ՝ բաղ-
մաթիւ էցերէն աւելի կը խօսի: Կուռենք օր-
նակի համար, բնագիտառթեամ վրայ յօդաած
մը գրել. մեր մուռառ պաշարը դրի անցընելին
ի վեհապետ առաջաւագ է առաջաւագ է առաջաւագ:

Թե՛ս պատուի թանօքաբաց սրբ թօն պատշաճ մամժէ՝ Գևոշ լուսակոյ եւ ինչն անձի մը գրանձն, մատադիր ընթերցմանը կը համեմտանենք մեր գրատին հետ, եւ խիցյո՞ն կը նշանակենք այն առշագրաւ կետերը, որ գուրա էին մասցած մեր

յոդուածէն կամ՝ գրեւեն, կամ՝ անուշագրութեամբ եւ կամ՝ բաստօվանիք՝ անդիտաթեամբ երբ պայմի լաւագցին դրուածքի Այդ առարկութիւնն որչափ առ երեւցին սիրատ ացի ըլլալու առաւելութիւնն ունի, սակայն և այնպէս անտեղի է Մեր ցցց տուած ճամբար

1 Յարդ կը կարծեւէր թէ Եզնիկն գոնէ ըլլաց ինքնապիր; բայց աղքարաց ցուցմունքը շատ խախտած են այս ենթագործութիւնը գոնէ ըստ մասին:

առաւելութիւնը չունի՝ խչպէս վերը ցցց
տուած ենք, թէպէտ իրենց գրուեցց փայ՝
‘գրեց, բառը պազգրուած ըլլայ: Երկրորդ,
եթէ գիրք գրեն արուեստ մըն է, որոն վրայ
ասարակոյ անգամ աւելորդ է, ի սկզբան անդ
խոնո՞մ, ուրիշն նանանին եւայլն, կապուած է
արուեստի գաղափարին հետ, ուստի եւ պյո
կողմանէ նուուուունին կամ աւելի լորդացն
որինը բառերն անտեղի են: Երրորդ. պյո ճամա
րէն գացաւ են արդի մեր կրթեալ ու զարգաց
ցեալ համարած ազգերը, գաղղիացին, անգիտա
ցին, իսալցին, գերմանացին եւայլն: Եւ եթէ
‘Nachahmung’ արևից առաջ ման Mann von Korff
‘Նամանութիւնը’ հանձրեղ մարդը կը չուասաւա
ցնէն, կ’ըսէ Schiller (Don Carlos, III, X) հար-
կան գրական զարդացման համար չէ ըստ: Եթէ
հին յունական, լատինական, եւայլն երկերուն
նմանելու ճիգն չունենային ի սկզբան անդ մեր
զարդացեալ համարած ազգերն, ապա հովապէս
պիտի մայիսն իրենց զարդացման սորոին ասաի-
ճանին վրայ: Գրական պատմութիւնն ակներեւ
ապացաց է մեր ըստին: Եւ անհնարին է ապա-
հովածեալ հաստատել: Եթէ գաղղացիք կ’ու-
նային իրենց Descartesներն, Cornelleներն
Racineներն, եթէ ընթացած չըլլայն պյո մեր
ցոյց տուած վերսիւեալ ճամբէն: Գրական
վերլուծմաք (analyse littéraire) նորադցն մաս-
տենագրաց շտոերուն գրաւածքները կը յայ-
տուին իրբեւ: Կրիտութիւնն հին իմաստասիրաց
եւ հեղինակներու.... Զորրորդ. պյո առարկու-
թիւնն ունի իւր մէջ քիչ շատ նիքահաւան
մեծամասութիւն մը, որուն գերմանացիք Selbst-
überhebung ճիշդ բառն ունին: Եթէ քրուն
անկախութիւն բազալի է, հարկ է որ արդիշ նիւ-
թերու, ուրիշ մանագիտութեանց մէջ իրա-
պէս անկախութիւն վայելինք, եւ այլ ժամա-
նակ ինքնն կը վշտիւ ու կը նիզուէն գրական
կախման բարք կապերը: Բայց գրական անկա-
խութիւն որոնեն հնո՞ւ քո գիտութեանց, արուես-
տից, ընթերական եւայլն կապեր մասնացցց
կընեն զմել մեզմէ աւելի զարդացեալ ազգերու
առաւելութեանց, անտեղի է: Հին երրորդ. գրա-
կան անկախութիւնն կը պահանջուի՝ ագին գրա-
կան զարդացման նպաստող գրագէտներէ, որոնք
մանական է, պյո գրական արուեստին նախագի-
տելիքնելին ուստած եւ՝ պյուկէ ըսենք՝ աշակեր-
տութեան շրջանն անցուցած են: իսկ մեր տուած
անկախութիւնը շնորհանք՝ նորուն հեղինակներու
համար է, ըստ որում պյո արուեստին նիւթա-
կան մասին կը ներկայացնենք դիւրութիւններ,

դրանցմով միայն կարելի է հասնիլ գրական ան-
կախութեան:

Երկրորդ դիւրացուցիչ միջնորդ է:
Գիտ յուրուու արօնեաով տեղովի ըլլա:
Ընդարձակօրէն մեկնած ենք այս արուեստին գաղ-
անիքը, յարմար առթիւ: Բայց հեղինակի մը
համար կը մայ ամենամեծ գտաւարութիւնը թէ
ինչպէս պիտի ընտրէ իրեն յարմար գրեերն,
որպէս զի մոտար պաշար համբարած ատեն
ժամանական ըլլայ: Ուստի ամէն զան ու ճիգ
պիտի թափէ հեղինակը գրեանց լաւ ընտրու-
թիւն մ’ընելու:

“Լաւ ընդութիւն, ըստ ատեն կը հա-
կնանակ ի մանաւորի պյո գրեերն, որ գիտական
կ’ըսան նորուս հեղինակին լեզուին կանոնաւ-
որութեան, ոմին յստակութեան, եւ ասու-
թեանց ճշդի բացատրելուն: Բայց ամէն բանէ
աւելի պէտք է կարդալ դիրու շարադրել ուղղողն
ոյնպիս գրեեր, որ հեղինակին քննադատելու
զօրութիւնը կը զրացցնեն: Ամենայն հանդար-
ուութեամբ իոնդի կրնանք ըսել թէ մեր դիրու
շարադրութերէն շասերն ամենեւին կարեւորու-
թիւն չեն ապ քննադատութեան, որ հեղինա-
կին ամենամեծ յատկութիւններէն մէկը պիտի
ըլլայ: Ամէն գրաւածք յախուռն կարդալ եւ
ամէն կարդացածին հաւատալ, կամ առանց
բաւական պատճառի ընդունիլ նոյն իսկ հեղի-
նակութեան մըն ալ պարզ իշշունք (compilation)
աւելի յարդ չի տար:

Պիտի կարդացուին մանաւանդ պյո հեղի-
նակները, որոնց անունն եւ՝ գրածը տարինե-
րու ընթացքին մէջ, թէեւ քիչ շատ նաեւացած
ըլլայ, բայց եթէ նոյն ժամանակի հոգւուն գա-
ռաւուն, բարձր ի գլուխ կը պարծին իրենց ժա-
մանակակցաց գրուածոց մէջ: Հայ հեղինակի մը
չունի, գրեախտաբար, ամեն ինկի մէջ՝ եւ
ըստ ամենան մասանց, կանոնաւոր գրուած հե-
ղինակութիւններ, որոնց ընթերցումը այս իրեն
այս ամէն գրաւածութիւններն, զորուն վերը
մասնացցց ըօինք: Բայց քամի որ վերջնական
ձեւեր առած չէ արդի լեզուն, իմ մատենա-
գրաց ընթերցումը պիտի լցընէ պյո կողմանէ
ալ թերին ու պակասու:

Ընթերցանութիւնը զանց առնուլ միայն
պյո պատճառաւ՝ թէ արդի լեզուաւ ըունիք
իրական հեղինակութիւններ, պատճական, փիլի-
սոփայական, մանկավարժական, եւայլն, միշտ
անջատագովելի կը մայ. վասն զի հին լեզուաւ
— Տես “Հ. Ամօրեայ, ուսութեած երթ, 1896, զու-
նաւար, էջ 8-12:

(այսինքն գրաբարով) գրուածներու մէջ ըստ
բաւականի գոյացոցիշ պաշար կը գտնենք
մանաւանդ երբ նկատողութեան առուոնք թէ
գրաբար լեզուաւ թարգմանութիւններու առա-
տութիւն մը կայ, արդէն տպագրուած: Եւ եթէ
այս կետն անգոյացոցիշ համարի նորուս հե-
ղինակը՝ որ շատ անգոյացութեաւունք ալ ունի
քայլ ասոր ընթերցանութեաւունք պարտաւորու-
թնէն չ'ազատիր, քանի որ ազգային լեզուաւ
գրուածներու պակասութիւնը կը լցուի օտար
լեզուաւ գրուածներով, ու ինձն մնական կերպով
կը հետեւի թէ:

Հեղինակներն առաջ եքրորդ դիրքութիւն մէջ են և գույն մէջ տոր իւղաւ լսու գիտեալու։
Զառարկութ մէ թարգմանութեան գլխում մէջ արդեն պյո նկասմամբ կարեւոր ըստած է. վասն զի զատ և թարգմանութիւն եւ զատ է առար լեզուաւ գրաւածք մ'ուշագրութեամբ կարտալու։ Նմէ վաղանցուկ լուսու մը պէտ պիտի երեւաց Ծեղինակը գրաւած ասպարեզն վայ յօդուած մի կամ առ առաւելն քանի մը յօդ յօդուածներ նետելով հրապարակ, կամ մակար գիրք մը Ծեղինակելով, կարելի է առանց ասար լեզուած մը գրաւածեան յաջողութ բայց երբ Ծեղինակը՝ Ծեղինակի Պուսան ստեղ պիտի փայ-փայէ եւ խօսեցնել տայ, Տարկ է անհրաժեշտաց ասար լեզուաւ ընթերցումը։ Համոզուած ներք թէ՝ “Հիք ինչ նոր ընդ արեգակամուն, եւ գիրք գրելը պարզապէս ուրիշն նոր հրդառութեանց նոր ձեռ տոլ է, վասն զի իրապէս գրական նոր գիրք անհնարին է, ինչպէս կերպարագակն պարզ ձեռք հնարին նոր կ'ենապարուր անհնարին է, այլ մեր ամէն ըստան է այն ինչը որ հներն ըստ կամ մասած են, եւ նորն է միայն ըստելու ձեռք, արտաքին զգեստը, գաղափարաց շարքը, ցուցմանց ուղղութիւնը եւ այլն որ Ծեղինակին ճարարա ձեռքն մէջ իր բոլոր բովն նոր կ'երեւան, եւ այս է պատման որ նոր Ծեղինակներն ընդհանրապէս կը կրկնեն իրենցմէ թերեւա 20, 50, 100 եւայլն ասրի յառաջ սուրիշներուն ըստածը։ Միայն նորութիւն մը եթէ կայ այն ալ գրելու կերպին մէջն է Օքինակ մը միայն Հայերէն կամ գաղղիկերէն լեզուաց քերականաւթիւններ առա ունինք բայց ասան մէջ պիտի գտնէք ու նոյն կանոնն, պյունինք մը մասն սեռ-սեռ, բայց՝ «մարդ-սեռ» և այլուց առաջ պարզ օրինակին վզու մասնէք մէկը՝ փոխանակ «բան», բառն ընտրելու, կ'ընտրել «բան», երիրոդդը՝ «բան», երրորդն՝ «ալու» եւանին, պայտ նոր բան մը բառած չէ. մի եւ նոյն

տութիւն մըցցց կու տայ, անմահ Տասսոյի “Երրուադէմ” աղասեալ, և Տասսոն ալ կարգացած է Հոմերոս, իսկ Հոմերոն... Քրիստոսէ յառաջ 950—900ին ծնած՝ (ըստ Հերոդոտոսի վկայութեան) վիպական բանաստեղծութիւնը ճարտարագործ արուեստի մը վերածեց, բայց մոտպութեան արժանիքն է ըստ Դի. Էրվին Ռէկորի խօսքերուն. “Հոմերոս արդէն աւանդեալ գտաւ Վիպասանութեան արտաքին ձեւերն եւ չափական օրէնքները.” Բայց հարկան ունեցած արդինք մը Հոմերոս, որով՝ “Հնութեան Ա. Գիլբրը, Կոչուելու արժանացաւ. եւ արդինքն էր՝ մուց ճարտարագութեամբ ամրողացոց դասեր եւ արտաքին ու ներքին կատարեալ ձեւալորութեամբ վիպական բանաստեղծութեան ուղղութիւն տուաւ, եւ միշտ — ցարդ եւ ապահով ենք պատուեամբ ալ — մարմացեալ պիտի մնայ Վիպասանութիւնը Հոմերոսի անձին վրայ, վիպասան մը Հոմերոսով պիտի սկսի եւ Հոմերոսով պիտի վերջացնէ իւր գրածը: — — Ուրեմն մտաժիր ընթերցանութիւն անհրաժեշտ էական պայմանն է հեղինակութեան, իսկ մուգիր ընթերցանութեան համար՝ քանի որ ազգային Հոմերոսներ կը պակին, սար լեզուներու ուսումը՝ Նշյալքու անհրաժեշտ. Անյշատակ կը թողունք Լաֆոնսեններն, Ռակինսներն, վասն զի մի միակ օրինակ մը բառաւական է հաստատելու այն՝ որուն վկայ կրնայ թերեւս հասորներով դրուիլ եւ նիւթը չի պատիր:

Այսպիսի գեներով զինաւած՝ հեղինակը գրիշը ձեռք առած կը սկսի իւր գրասեղանին փարիլ եւ անհամերի կը պատրաստուի սկսելու իւր գրելիքը: Բայց քանի մը վայրկեան ալ շնորհէ իւր բարեկամ Խորհրդատուին, որ կը բարձայ, անոր անութեներն բռնած ամբանալ վիճը պիտի ամեն խոշնդուսներու մըջն, որոնց՝ իւր գրելու ընթացքին մէջ կամայ սկսամայ կրնայ հանդիպիլ: Նթէ կան հեղինակին համար գիւրացոցից միջոցներ, կամ ի հակառակն քանի մը ոսոսուեներ ալ, զորով համառօսի պիտի յիշնեք, վասն զի թէ նեղինակին մայն, այլ ամէն գրողն համար կ'արժեն:

Ամենէն յառաջ պէտք է նորուս Հեղինակը յախուառ բործելիք զրուշանալ: Յոխուառ բործել կը նշանակէ գրին ազատ ասպարէկ թողուլ, առանց որոշ ծրագրի՝ ընդհանուր բնական բառերու տակաւութեան մասնակիութեան, այսինքն հրապարակ կը հանե իւր գիլբր, ի գոհութիւն իւր սրտին, եւ ի վայել ընթերցողներու:

Կրաքանչիւր բաժանման, ստորաբաժանման, գլուխներու եւ այլն առջել բնաբանով կամ քանի մը շատ համառօս, բայց ըստ կարելցն ճիշդ եւ իմաստ պարզանակող բառերով պէտք է գրել նշյան բաժնին կամ գլուխ բռնադակելու նիւթը Բայց գիւրութեան համար հարկ է կամ աւելի գիւրին կ'ըլլայ, եթէ ամէն բաժանման համար առանձինն էջ մը յատկացուի, եւ առ պատուած յարմար է լայն եւ երկայն էջ մը առնուլ: Կմախիքն պասպէս քիչ շատ լեւ ընթելն ետքը մտադիր քննելու է թէ իւրաքանչիւր աները, կետերը, յարմար գլուխներու տակ դասաւորած են թէ ոչ: Եթէ գլուխներն այսպէս կամբողջացուն, նոյն քննութիւնը կատարելու է հատուածներու, ստորաբաժանմերու, բաժանմաններու եւ այլն, նկատմամբ: Մինչեւ որ հեղինակը կատարելու է հատուածներու, ստորաբաժանմերու եւ ամէն

մընտութեով գրիլու սկսիլ: Կերուի մեջի եթէ դիլը նմանցնենիք տան մը շինութեան, վասն զի երկորին մէջ գտնուած աղերսը շատ մեծ է: Տուն մը շինելու խորհուրդը կ'ունեցաւ նախ, — ողոնպէս գիլք շարադրելու կամ յօդուած գրելու: Ճարտարապետի կը գիմե տնաշենը, — իւր անձնն ճարտարաթեան կ'ապաւինի հեղինակը, Տան ծրագրի կը շնորհի ու շնորհ կ'ընե եւ կամ պէտք է ընել հեղինակը: Ըստ հանուր ծրագրէն զար ճարտարապետը կը պատրաստէ տան ամէն մէկ մասին ընթարձակ ուրուագիծը, մանրամասնեալ հաշիներու ու չափերու, — նշյունի հարկադրի ներք ընել գիլք շարադրողը, ոչ թէ միայն ընդհանուր ծրագրով՝ կամ գիլք գլխարոր բաժանութեներով պէտք չէ գոհ ըլլալ: Այլ իւրաքանչիւր բաժնին ստորաբաժանութեան որոշուլ, ստորաբաժանութեները զատել հատուածներու, հատուածները՝ գլուխներու, գլուխները՝ կ'էտերու, եւ վերջիններն՝ ուներու: Ցուն ըսելով կ'իմանակը հուերու երեկո աղերսակից պարբերութեանց հաւաքածցն Աւաղը ու քար կը պատրաստուի — նշյուն կ'ընէ տարիներ յառաջ՝ դիլք շարադրել աւողու:

Այսպէս լու պատրաստուած ծրագրի մը կմախիքն երբ ունենայ իւր առջելը հեղինակը, ալ պյունէտեամբ կը մնայ գործի սկսիլ, պահովով ըլլալով որ իւր ծրագրին ընթարձակութեան պահանջանակէն ներքը կը տեսնէ իւր տուիլ իւր մտարու շննդիրն կամոց կամաց բարձրանալը, եւ օր մը կը յանձնէ զայն հասարակութեան գործածութեան, այսինքն հրապարակ կը հանե իւր գիլբր, ի գոհութիւն իւր սրտին, եւ ի վայել ընթերցողներու:

Կրաքանչիւր բաժանման, ստորաբաժանման, գլուխներու եւ այլն առջել բնաբանով կամ քանի մը շատ համառօս, բայց ըստ կարելցն ճիշդ եւ իմաստ պարզանակող բառերով պէտք է գրել նշյան բաժնին կամ գլուխ բռնադակելու նիւթը Բայց գիւրութեան համար հարկ է կամ աւելի գիւրին կ'ըլլայ, եթէ ամէն բաժանման համար առանձինն էջ մը յատկացուի, եւ առ պատուած յարմար է լայն եւ երկայն էջ մը առնուլ: Կմախիքն պասպէս քիչ շատ լեւ ընթելն ետքը մտադիր քննելու է թէ իւրաքանչիւր աները, կետերը, յարմար գլուխներու տակ դասաւորած են թէ ոչ: Եթէ գլուխներն այսպէս կամբողջացուն, նոյն քննութիւնը կատարելու է հատուածներու, ստորաբաժանմերու, բաժանմաններու եւ ամէն

A Briefe der Geschichte der antiken Litteratur von Dr. Erwin Rex, 44. Auflage, Berlin.

⁸ „Homer fand die äusseren Formen des Epos und die metrischen Gesetze bereits überliefert vor.“ C. 52.

մէկ գլուխն իր պատկանած տեղը զիտեղուածէ,
այս քննութեանը յաւագ կը տարուի. երբ
հեղիսակն ապահով է իր դատողութեամ վըայ-
թե ամ փոփոխեի կէտ չկայ, այնուհետեւ իրը
մուտքը աշաց առջեւ կ'ունենայ իւր երկասիրու-
թիւնը:

Այսպէս լաւ ինամուած ու պատրաստուած
կմակիք մը ունենալըն ետքը, կրնայ ըստիլ թէ
զբքն ամենագուարին ման արդէն պատրա-
ստուած է, ի բայ մայ մայն ընդհանուու կէտերը
մանակորիկն ընդլայնել, իթէ պացուցնենելիք
կէտ կայ՝ ապացուցանել, վկայութիւններով հաս-
տասել եւայլս:

E. G. UTLU.

6

ՊԱՏՐՈՒՆ

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՎԵՐԱԿՐՈՒԺԻՇ ՀԱՅԱՍ
ՏԻՒ ՊԵՐԵՅ Հ. ՏԻՎԱՐԵՐ

Արքովնի գաղտնի փոթորդական՝ Եւսաբի Համալսարակի պատմութեան և սույցապատ՝ Պոթ. Դր. 4. Քէցը՝ „Realeencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche.“ 3. Տասկը. 1896, Հար. Ա. 63—92 Էլեմենտն մէջ հրատարակեց Արմենու վեճապոտ համառու տեսնելին մի շայու պատմութեան, մասնապատմութեան եւ էկեղեցական պատմութեան վրա. Պարզպատմութեան ու ընտութիւններու համարաւա Յարգելի չեղութիւնը բարեխանքաւ այս զբութիւններական սահմանը հրատարակեան ուրիշ հրատարակութեան մասնաւունք էն. (ա.) Թերեւի ծակը նոր հրատարակութիւնը, որոնց համար մեր շորտակարութիւնը կը յայսնենք. Ամբողջ շատ պարզեցի եւ ուստ տեսնկութիւններու պատմութեան մէջ է, եւ արտահ մաս ընթերցութեանը ծանօթանալու. Կը զննեմ այստեղ ամբողջական Յարգ-մանկութեան, իսկ բ ամսագլուխ կը յատերու մասնակարութիւնը կամ պայմանական հրատարակութիւնները գոր Յագածի տեսական չ լիցած:

[Առաջ-ներ] Զամանակ, Պատմ. Հայոց, և պահանջ
այլակի պիտի ցանք *Skeuom. Skeuom.*, 1784. Տ. Հայոց
1784—86 թվականները. *Հայութուն Avdal. I.* History
of Armenia, Calcutta, 1827. 2 Հայոց. J. Saint-Martin,
Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie,
Paris, 1878—79. 2 Հայոց. Պ. Բագրատիս, Ասուն
գործիքների հիմք Հայոց. Վ. Եղիշե, 1829. V. Langlois,
Collection des historiens anciens et modernes de
l'Arm. Paris, 1867—69, 2 Հայոց. M. Brosset,
Collection d'historiens Arméniens. St. Pétersb. 1874—
76, 2 Հայոց. E. Dulaquier, Le Royaume de la
Petite-Arm. (Recueil des histoires des croisades).
Documents arméniens. (Paris) 1869, Հայոց. Ա. Մանուկյան
Etude sur l'organisation politique, religieuse et
administrative du royaume de la Petite-Arm.
„Journal Asiat.“ V. Ser. T. XVII p. 377—XVIII
p. 289—. Brosset, Les ruines d'Ani. St. Pétersb.
1860—61, 2 համար. Հ. Ա. Աբրահամ, Անդրկանական
Անի. 1885. Եղիշե, Այսպահան 1890. Եղիշե, Ակ-
անեան 1893 [!]

Հայուսանի՛ Սեւ և կասպից ծովքրու, եւ
Տարոսի ու Կամակաբ մշշունք, իւր ամենամեծ
արաբական թշնամունի՛ 87—49 արեւել. եր-
պայտութեան եւ 37½—41½ հրա. Ազդակա-
թեան աստիճաններ մէջ էր, այսինքն՝ իւր ատրա-
տուեր Ցարուսն, Միջազգեաւորի վերին Հրարուեն
և քրական աստիճաններն մինչեւ իւր կակաս եւ
Արաստան, ահման անհնապակ կուր գետը, արես-
ւելքեն՝ Կասպան ծովը եւ արեւմուռքեն Փոքր
Հայան Կերեւելան մասը մինչեւ ցիքսա կը պո-
ւումք՝ “Մեծ Հայք”, իսկ նժրատան գեւը իւրեւ-
ուումք՝ “Փոքր Հայք”՝ Հայուսան գլխապարար
Եւ անազառաւ է, եւ ունի գաղտապահութենիներ. Բա-
ժամանակ իշխան է իւր անձնատեսն անեւ մեծ
գետերու ակրունքն Հարաբյան էլքեն գեւը
յարեւել ի ծով Կասպից կը հսկն նուր (Կյոց)
եւ Երասի (Արգուս). իսկ Հարաբյան էլքեն գեւը
ի Միջազգեաւորի խորավյարեր նժրատա եւ Ցիգրու-
ծական եւ անտառապատ մինչեւ իւր կանքուու-
րիսով գիրք իւր գի փառանաւինն, որոնք ունեն բերքի
պարագներ, պաղոյ պառանչելի տեսանիներ եւ տեղ-
ուել պատուական այշերուութիւնն. Այստեղ
առաջն իստու եւ մինչաւու է, իսկ աման չը եւ
նշերու. Ենթագու աշխարհաւանիներուն համեմատ
Հայուսան աշխարհու կենդրուն է:

Հայուսանիկ հնագոյն պատմոթեան վրայ վաստակել անդեկի թիւն անհանգ Ասրբառացացիներէն, եւ անդացի անպարիներէն, թիւն վերընց ընթերցած առաջնի կը փարձաւի. Ասրբառանանայց այս երկիրը կը կոչէն Ա-բ-բ-բ-ս: Ասրբ կը համապատասխանէ Ս. Գրոց Եղբայր Ղազ (յերկիրն Արարատայ) Բ. թքը. 19, 37 և եւ. 37, 38 և մաս Մարտ Շրայ Ռոբերտ (Արարատան Թագավորութիւնի երեմ): 51, 71: Տակ ժողովութեան ընթիկ անօննի է Խուզով՝ Խաչովի գլխաւոր աստվածայի անուամբ: (Եղյոշ Կանանդէն ի Պատմոս եւ ի Հայոց բնակող ազգ մը Խալծու, Խալծիա եւ սիալ-մարի անուամբ Խալծու: Հայուսանացի) Հայուսանացի այս նախնի բանիշները նարագյններէն ամէնէն անելի իրաւուա ի զանազնին: Այս լեռուն Խուզովականի եւ Խուժաստանի բնիկ իրավուին պէտքաւալենք մըն է, որու կարստոթիւն արարա-լուսայեան ինքանուաց հետ ազդականութիւն կամ նախնականութիւն ի դցոցնեւ: Ի կիզաքն Վանոն ծփուն արեւելակորդը բնակող — Արարատ (Այրարատ): Քինդրոնական գաւառն իւր այս իշխանուն յայ- տանակու անան հետքը ցցու իւս այս: Անբարտուց անուամբ ի հատու իւս արեւելակորդի կետը իւսաւ եւ արեւելակոր- դաւանացուի: Հայա հանճնորդի եւ գործն իշխանական ցեղ մ'այստեղ մեծ պետութիւն մը հիմնեց եւ յայողութեան իրեն անցյան կուռեցաւ Ա- սրբառաստանեաց գէմի: Ասոյ մայրաբարքն եր- Վան - Տօսոց ապէկտապարքն իւր անսամբի իշխանութեա- գութը: Այնտեղ կանգնուած Խաչովսի՞ ապէպյին աստվածաւոյն առաջը այս աստվածաւուկան կազ- մութիւն ունեցաց պետութեան կննութեան եր- ՄԵնուաւ թաւաւոր համանան Հարաշկերտ ՄԵ- նուասի - Հանացըզ (այսօր Համբարձոյ առա-